

Таїса СИДОРЧУК (Київ)

МАТЕРІАЛИ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО В АРХІВІ ОМЕЛЯНА ПРІЦАКА

У ХХ ст. в українській гуманітарній науці постали дві унікальні особистості – Агатангел Кримський (1871–1942) та Омелян Пріцак (1919–2006), котрих об'єднав цілий ряд спільних характеристик. Це одне і те саме покликання – наука; основна наукова спеціальність – сходознавство; особистісні якості – системність, послідовність, цілеспрямованість і дипломатичність; схожі види діяльності – від кабінетної праці вченого до науково-організаційної роботи національного масштабу. Доля визначила їх взаємовідносини “вчитель – учень”, а державно-історичні обставини спричинили не лише їхнє безпосереднє знайомство, але й науково-творче спілкування (хоча й короткотривале), яке в свою чергу сприяло неперервності української сходознавчої науки. Крім того, і Агатангела Кримського, і Омеляна Пріцака з повним правом можна назвати універсальними вченими світової та української науки (нім.: *Universalgelehrte*), які робили видатний внесок у декілька наукових галузей, зокрема в орієнталістику, лінгвістику, філологію, історію.

Безпосередня перша зустріч А. Кримського і О. Пріцака відбулася у Львові у січні 1940 р. Фактично опального вже понад 10 років А. Кримського направили, за словами О. Пріцака, до науково-культурного центру західноукраїнських земель після їх приєднання до СРСР “як корифея української радянської науки, живий доказ її високого рівня”¹. Результатом спілкування відомого науковця і дослідника-початківця була пропозиція А. Кримського О. Пріцакові продовжувати сходознавчі студії під його керівництвом в аспірантурі в Києві. Після чотирьох років навчання у Львівському університеті (1936–1939) у представників польської сходознавчої школи В. Котвіча, А. Клавека, Т. Левицького, Є. Завалинського і складання всіх магістерських іспитів та отримання магістерського диплома (в червні 1940 р.) О. Пріцак прийняв запрошення А. Кримського. Наприкінці вересня 1940 р. молодий

¹ *Пріцак О.* Про Агатангела Кримського: У 120-і роковини народження // Східний світ. – К., 1993. – № 1. – С. 24. О. Пріцак підтверджує думку Н. Полонської-Василенко про використання радянською владою наукового авторитету А. Кримського перед західноукраїнською інтелігенцією: “Особа Кримського, його наукові доповіді робили величезну агітаційну послугу для совєтського уряду, свідчили наявно, які видатні вчені працюють в Академії Наук”. – Див.: *Полонська-Василенко Н.* Українська Академія Наук: Нарис історії. – Мюнхен, 1958. – С. 11.

дослідник склав іспити і був зарахований до аспірантури Інституту мовознавства Української академії наук зі спеціальності “ісламська філологія”².

Однак у статусі аспіранта А. Кримського О. Пріцак перебував протягом неповного місяця, оскільки 29 жовтня 1940 р. був мобілізований на військову службу рядовим бійцем – червоноармійцем у Робітничо-Селянську Червону Армію згідно з виданим йому посвідченням³, а з 5 листопада вже служив в артилерійському полку в Уфі⁴. За декілька місяців до початку війни військову частину, де служив О. Пріцак, передислокували в Україну, і з квітня 1941 р. місцем його служби стає Біла Церква. Після прибуття в Україну О. Пріцак одразу ж пише до А. Кримського листи з проханням прислати йому декілька сходознавчих праць вченого і підручники з арабської, турецької й кримськотатарської мови для подальшого навчання навіть в умовах проходження військової служби і несприятливих обставинах казарменого життя⁵. Крім того, О. Пріцак в листах до А. Кримського ділиться своїми враженнями і думками від прочитаних видань на сходознавчу тематику, просить пояснити походження та взаємозв’язок низки термінів з мов кочових народів тощо⁶. Контекст збережених листів О. Пріцака до А. Кримського свідчить, що останній також писав до свого учня в цей період.

А. Кримський з початком війни повернувся з півдня України, куди він вивіз на відпочинок прийомного сина, до свого родинного помешкання у Звенигородці Черкаської області. Наприкінці липня 1941 р. вчений проти його волі був вивезений співробітниками НКВС із Звенигородки через Київ до Харкова і після звинувачення у контрреволюційній діяльності відправлений до Кустаная (Казахстан), місця своєї трагічної смерті в січні 1942 р. у тюремній лікарні.

Таким чином, лише півроку О. Пріцак перебував в атмосфері інтелектуального, наукового та особистісного впливу А. Кримського. Однак ці півроку спілкування (безпосереднього або листовного), безперечно, мали вагомий вплив на формування наукових інтересів та кола досліджуваних проблем протягом усієї наукової діяльності О. Пріцака незалежно від країни перебування, місця праці, посади і умов реалізації без перебільшення грандіозних наукових проектів. Тема впливу А. Кримського на О. Пріцака в

² В особовому фонді О. Пріцака зберігається декілька документів, які дають можливість простежити хронологію подій цього періоду в житті вченого, зокрема перепустка, видана О. Пріцакові управлінням НКВС Львівської області 27 вересня 1940 р. “на переїзд через прикордонну зону УРСР” з метою здачі іспитів (Наукова бібліотека Національного університету “Києво-Могилянська академія” (далі – НаУКМА). Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1038. – Арк. 25).

³ Там само. – Спр. 1039. – Арк. 3.

⁴ Інформацію про період служби в радянській армії О. Пріцака містять, зокрема, його листи до Євгена Завалинського – доцента Львівського університету, сходознавця і близького товариша зі студентських часів. В архіві зберігаються три листи цього періоду: перший лист, написаний одразу після прибуття О. Пріцака до Уфи (датується 17 листопада 1940 р.), і два інші листи від 20 квітня і 28 травня 1941 р., написані ним із Білої Церкви (НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 652).

⁵ Там само. – Спр. 1074. – Арк. 7–8.

⁶ Там само. – Арк. 10–11.

контексті вивчення наукової спадковості між найвидатнішими представниками вітчизняного сходознавства двох поколінь має знайти ще своїх дослідників. Мета цієї статті – відтворити обставини появи у О. Пріцака рукописів і особистих документів А. Кримського та систематизувати і дати огляд всіх матеріалів, пов'язаних з А. Кримським, які відклалися в особовому архіві О. Пріцака. Це важливо і в контексті вивчення життєписів обох вчених, і для створення бази даних про місцезнаходження архівних матеріалів А. Кримського, і для підготовки повної бібліографії його праць та для цілісного дослідження його наукової спадщини.

Попри недовготривалі спілкування та наукову співпрацю А. Кримського і О. Пріцака, а також багаторазові зміни місця проживання останнього протягом післявоєнного періоду, він збирав та зберігав документи і матеріали свого вчителя, які після довгих просторових і часових “мандрів” повернулися до Києва і зберігаються в особовому фонді Омеляна Пріцака № 10 в Науковому архіві Національного університету “Києво-Могилянська академія”.

Відповідно до складу і змісту матеріалів А. Кримського в архівному фонді О. Пріцака можна визначити два комплекси документів: 1) матеріали, автором і власником яких був сам А. Кримський; 2) матеріали, що стосуються А. Кримського і які були зібрані і сформовані О. Пріцаком. До першої групи належать без перебільшення одні з найбільш цінних документів не лише стосовно особи А. Кримського, але й усієї архівної колекції О. Пріцака. Серед них – рукописи А. Кримського, його особисті документи і фотографії. Перш ніж перейти до характеристики матеріалів А. Кримського в архіві О. Пріцака за їх типологією та видами, варто відповісти на декілька закономірних питань: коли і яким чином ці матеріали потрапили до О. Пріцака.

Відповідь на це запитання знаходимо у двох джерелах: у статті Н. Полонської-Василенко “Агатангел Кримський”⁷ і у вступній статті О. Пріцака “Наталія Полонська-Василенко: жмут спогадів” до перевидання книги дослідниці “Українська академія наук: Нарис історії”⁸. На основі вказаних статей, а також інших матеріалів архіву О. Пріцака можна відтворити час і обставини, за яких частина особистих матеріалів А. Кримського потрапила до його учня.

Оскільки військова частина, в якій служив О. Пріцак напередодні війни, знаходилася у Білій Церкві, то з перших днів війни він брав участь у воєнних діях на території України. Як і значна частина військовослужбовців, протягом перших воєнних місяців О. Пріцак потрапив до німецького полону. У Києві О. Пріцак з'являється восени 1941 р., що підтверджують три оригінальних документи, які збереглися в архіві вченого. Першим документом є посвідчення, видане 16 липня 1941 р. Українською тимчасовою міською адміністрацією у Тернополі, в тому, що О. Пріцак повертається з Тернополя до місця свого постійного проживання – Львова⁹. Друге посвідчення, видане

⁷ Н. Д. [Полонська-Василенко Н.] Агатангел Кримський // Україна. – Париж, 1949. – Зб. 2. – С. 121–128.

⁸ Пріцак О. Наталія Полонська-Василенко: Жмут спогадів // Полонська-Василенко Н. Д. Українська академія наук: Нарис історії. – К., 1993. – С. 5–7.

⁹ НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1038. – Арк. 26.

3 листопада 1941 р. Українським комітетом дистрикту Галичина у Львові, підтверджувало, що О. Пріцак як біженець повертається до Звенигородки Київського округу¹⁰. Оскільки жодних інших документів та спогадів за період від червня до листопада 1941 р. в архіві вченого немає, можна припустити, що після втечі з полону О. Пріцак дістався до Львова, де він сподівався зустріти своїх вчителів, колег і друзів після майже річної відсутності. Зі Львова О. Пріцак їздив до Тернополя провідувати свою матір Емілію Пріцак. Незважаючи на воєнні події і особисту небезпеку, О. Пріцак цілеспрямовано намагається повернутися на навчання до А. Кримського. Кінцевим пунктом своєї ризикованої подорожі в листопаді 1941 р. він визначає Звенигородку, де, на його думку, в той час міг мешкати А. Кримський. Третім документом, що безпосередньо підтверджував перебування О. Пріцака у Києві восени 1941 р., є візитна картка головного редактора “Українського слова” Івана Рогача, на звороті якої її власник написав прохання до житлового управління у Києві виділити квартиру для О. Пріцака як співробітника вищевказаного часопису¹¹. На картці вказано дату – 18 листопада 1941 р. У часописі “Українське слово” під час перебування у Києві О. Пріцак надрукував три статті: “Чергове вандалство Москви (репортаж про вибух в Успенському Соборі Печерської Лаври)”, “Назви Києва в минулому” та “Ана-тема Мазепи”.

Отже, основна мета прибуття восени 1941 р. до Києва, як зазначав О. Пріцак, полягала у його бажанні знайти А. Кримського¹². Довідавшись від сестри вченого Марії Кримської про насильне вивезення брата в липні 1941 р. із Звенигородки працівниками НКВС, О. Пріцак вирішив з’ясувати долю рукописів А. Кримського. За порадою М. Кримської він звернувся до Н. Полонської-Василенко, яка запевнила, що “рукописи і машинописи Агатагела Юхимовича зібрані і є в безпечному місці”¹³. Відчувши зацікавлення з боку німецької поліції своєю особою, О. Пріцак вирішив залишити Київ і повернутися до Львова. Слід зазначити, що починаючи з грудня 1941 р. відбулися перші арешти німецькою владою співробітників “Українського слова”, в тому числі редактора І. Рогача. А в січні-лютому 1942 р. майже всі співробітники “Українського слова” і його літературно-мистецького додатку “Литаври”, що перебували в той час у Києві, були заарештовані і розстріляні німцями у Бабиному Яру.

Наприкінці грудня 1941 р., під час другої зустрічі з Н. Полонською-Василенко, яка вже знала від М. Кримської про намір О. Пріцака повернутися до Львова, вона передала йому пакет з матеріалами А. Кримського, який, за словами вченого, він “повинен був перевезти на Захід”¹⁴. Переживши переслідування радянської влади в 1920-ті – 1930-ті роки і бачачи, що відбувається в окупованому німцями Києві, Н. Полонська-Василенко вважала необхідним для забезпечення збереження хоча б частини рукописів

¹⁰ Там само. – Арк. 27.

¹¹ Там само. – Спр. 1030. – Арк. 62–63.

¹² *Пріцак О.* Наталія Полонська-Василенко: Жмут спогадів. – С. 5.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само. – С. 6.

А. Кримського передати їх О. Прицаку¹⁵. Можна припустити, що в рішенні Н. Полонської-Василенко віддати рукописи ненадрукованих праць А. Кримського його молодому учневі, якого вона раніше особисто не знала і з яким спілкувалася вдруге у житті, відіграли роль декілька факторів: про О. Прицака дослідниця неодноразово чула від А. Кримського і, ймовірно, схвальні відгуки; сам факт пошуків О. Прицаком свого вчителя і його рукописів після втечі з полону і здійснення ризикованої поїздки з Тернополя до Києва свідчили також на його користь як людини і дослідника; можливо, О. Прицак поділився з Н. Полонською-Василенко своїми планами щодо прагнення продовжувати далі займатися сходознавством і, зокрема, у західних вчених. Сьогодні можна ствердно сказати, що Н. Полонська-Василенко, передаючи рукописи та особисті документи А. Кримського О. Прицакові в кінці 1941 р., не помилилася у своєму рішенні. Передані нею матеріали А. Кримського О. Прицак зберіг попри складні й драматичні воєнні та повоєнні роки, часті переїзди і зміни ним місця роботи і проживання.

Матеріали А. Кримського в архіві О. Прицака, як і матеріали І. Борщака, Г. Шедера, Ф. Кренкова та Східноєвропейського дослідного інституту ім. В. Липинського, відповідно до схеми систематизації фонду включені до опису 1 (Розділ 7. Документи, зібрані О. Прицаком; справи 1748–1795) і творять окремий підрозділ. Крім того, відбитки та журнальні вирізки наукових праць інших осіб, які належали А. Кримському, входять до опису 2 (справи 368, 703–715). Матеріали А. Кримського систематизовані за такими групами: а) наукові і творчі матеріали; б) особисті документи; в) листи; г) фотографії; г) матеріали інших осіб.

А) Група наукових і творчих матеріалів включає рукописи вченого та відгуки на наукові праці інших вчених. Найціннішими матеріалами першої групи є рукописи А. Кримського, серед яких на особливу увагу науковців заслуговує рукописний текст першої частини монографії “Історія хозар”. У фонді зберігаються з III по XII розділи вказаної праці обсягом 112 аркушів українською мовою¹⁶. Текст XIII розділу охоплює лише 1 сторінку. Посторінкова звірка документа із ксерокопією машинописного тексту під назвою “Хазари”, що також знаходиться в архіві, а також порівняння з почерком А. Кримського виявили, що даний документ є авторським рукописом вченого.

Документ складається з шести зшитків аркушів у лінійку (декілька аркушів – у клітинку) з учнівського зошита, кожний з яких прошитий білою ниткою. Зміст кожного із зшитків не відповідає окремим розділам праці. Текст написаний з наскрізними посиланнями та примітками. Нумерація аркушів усіх зшитків наскрізна, проставлена у верхньому правому куті простим олівцем та починається з аркуша 32 і завершується 241-м аркушем.

¹⁵ У 1949 р. Н. Полонська-Василенко, не знаючи про долю наукової спадщини А. Кримського, що залишилася у бібліотеці Академії наук у Києві, писала: “На щастя для науки молодий учень А. Кримського д-р О. Прицак (це, мабуть, помилка друку у написанні прізвища О. Прицака. – Т. С.) спромігся вивезти деякі з праць Кримського (вони були в кількох примірниках)” (Н. Д. [Полонська-Василенко Н.]. Агатангел Кримський. – С. 128).

¹⁶ НаУКМА. Архів О. Прицака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1748.

Візуальне порівняння почерку А. Кримського дає підставити припустити, що нумерація здійснена саме ним. Текст п'яти зшитків в основному написаний фіолетовим чорнилом з дописаними або вклеєними вставками та примітками – чорним чорнилом; текст шостого зшитка написаний виключно чорним чорнилом; абзаци подекуди виділені червоним олівцем; назви розділів написані великими друкованими буквами. Текст написаний на одній сторінці аркушів за винятком 3-х аркушів, де є доповнення до основного тексту на звороті, а також 6-ти аркушів, що використані повторно і на зворотах яких є перекреслені рукописи А. Кримського інших праць; окремі аркуші мають вклеєні тексти-вставки. Майже кожна сторінка рукопису має виправлення, вставки різного розміру (від одного слова до цілого абзацу), закреслення і підкреслення окремих слів та речень.

Ще однією особливістю документа є наявність трьох титульних сторінок, з яких дві написані А. Кримським і одна – О. Пріцаком. Окрім назви рукопису, А. Кримський на одній титульній сторінці зазначив: “Хазари. № 1. Кінчаючи розділом XII-им (епохою готів). Розд. I-II (Два перші, вступні, розділи тут по російськи, без укр. тексту)”. Для видання повного тексту праці “Історія хозар” цей напис є дуже важливим у процесі ідентифікації рукописних текстів розділів, що зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського та в науковому архіві Національного університету “Києво-Могилянська академія”. Можна ствердно сказати, що в Інституті рукопису зберігається рукопис перших двох розділів першої частини “Історії хозар”, також написаних на аркушах учнівського зошита фіолетовим чорнилом і з нумерацією, що завершується 31 сторінкою¹⁷. Титульна сторінка цих двох перших розділів повторює текст титульної сторінки з архіву О. Пріцака з однією відмінністю: А. Кримський вказав, що це є вступні статті, написані українською мовою. Слід зазначити, що виявлено цей рукопис в ІР НБУВ серед інших рукописних матеріалів А. Кримського, присвячених хозарам, і, мабуть, тому він був об'єднаний архівістами в процесі опису в одну одиницю зберігання на 104 аркуші¹⁸.

Отже, два розділи, що зберігаються в Інституті рукопису, і 10 розділів з архіву О. Пріцака є цілісним рукописним текстом першої частини “Історії хозар” А. Кримського. Виникає питання: чому існує декілька титульних сторінок і чому на кожній сторінці А. Кримський вказує на перші два розділи російською і українською мовами. Річ у тому, що ці два розділи були дійсно написані вченим двома мовами. В Інституті рукопису зберігається також рукопис А. Кримського російською мовою “Две вступительные главы из истории хазар академика А. Крымского”¹⁹. Як і україномовний рукопис, він написаний на аркушах учнівського зошита фіолетовим чорнилом на тридцяти сторінках. На першій сторінці російськомовного тексту червоним олівцем німецькою мовою є напис: “Zwei Teile von Geschichte Chasaren. Krim-sky”. Слід зазначити, що в архіві О. Пріцака є ксерокопія саме цього тексту двох перших розділів, що була виготовлена співробітниками Інституту

¹⁷ НБУВ.ІР. – Ф. І. – № 25495. – Арк. 56–86.

¹⁸ Там само. – Арк. 1–104.

¹⁹ Там само. – Ф. ХХХVI. – № 66. – Арк. 30.

рукопису на замовлення вченого під час одного з перших його приїздів до України в кінці 1980-х років. В аркуші використання документа значиться прізвище та ім'я О. Пріцака від 11 липня 1989 р., а у графі “тип використання” – ксерокопіювання тексту повністю²⁰. Зрозуміле прагнення О. Пріцака мати у своєму архіві текст рукопису перших двох розділів “Історії хозар”. Під час нетривалої поїздки до України в 1989 р. вчений не мав достатньо часу для ґрунтовного дослідження фондів Інституту рукопису і пошуку серед рукописних, машинописних і чорнових варіантів “Історії хозар” саме тих двох вступних розділів, яких бракувало в його архіві. Пошук тексту рукопису здійснили співробітники Інституту рукопису, про що свідчить й вищезгаданий запис в аркуші використання документа, який був зроблений не рукою О. Пріцака. Оскільки, на відміну від україномовного варіанта, російськомовний варіант є окремою одиницею зберігання, саме його співробітники ІР НБУВ рукописів виявили найшвидше, не зауваживши, що в їхніх фондах зберігається також україномовний варіант тексту. Таким чином, в архіві О. Пріцака зберігається також ксерокопія російськомовного варіанта двох вступних розділів першої частини “Історії хозар”.

У результаті дослідження тексту рукопису “Історія хозар” з архіву О. Пріцака на аркуші 191 виявлено невеликий автограф, що належить не А. Кримському. Внизу аркуша на чистому місці без тексту чорним чорнилом написано: “pata –[мабуть: bas-a < bas-”. Змістовно напис стосується примітки даного аркуша щодо лінгвістичного пояснення вжитого Геродотом скіфського імені амазонок “ойор пата”. Місце написання і відсутність графічної прив'язки даних слів до основного тексту аркуша, а також графологічний аналіз почерку А. Кримського свідчать, що напис був зроблений іншою особою. Водночас, якщо порівняти напис з особливостями почерку О. Пріцака, зокрема незначним нахилом букв вліво (на відміну від правого нахилу почерку А. Кримського), дрібністю почерку, чіткою прописаністю кожної букви, характерним написанням окремих букв, зокрема “б”, “у”, “т” кириличного алфавіту та “p”, “t”, “b” латинського алфавіту, вони дають підстави ідентифікувати О. Пріцака як автора цих маргіналій. Слід зазначити, що різноманітні рукописи О. Пріцака 1930-х – 1940-х років і пізнішого часу написані ним переважно саме чорним чорнилом, незалежно від виду документа – лист, бібліографічна картка, курсова робота, написи на фотографіях тощо. Можна припустити, що і згаданий напис зробив саме О. Пріцак. Таким чином, очевидним є факт, що О. Пріцак не лише зберігав рукопис свого вчителя, але й досліджував його.

Окрім рукопису першої частини “Історії хозар” в архіві О. Пріцака зберігається уривок машинописного тексту другої частини праці українською мовою, надрукований на 24-х аркушах формату А5 з незначними правками граматичного характеру зеленим олівцем²¹. На аркуші 2 (відповідно до власної нумерації тексту це сторінка 258) рукою О. Пріцака чорнилом вказано повну назву праці вірменського автора Гевонда, на яку на цій сторінці посилається А. Кримський. У статті, присвяченій 120-й річниці від дня наро-

²⁰ Там само (аркуш використання документа).

²¹ НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1749.

дження А. Кримського, О. Пріцак зазначав, що рукописи А. Кримського друкувала на друкарській машинці Н. Полонська-Василенко, яка внаслідок переслідування з боку радянської влади і звільнення з науково-викладацької роботи заробляла на прожиття друкуванням²². Напис на першій сторінці III розділу рукопису “Історії хозар” з архіву О. Пріцака – “три прим.”²³, – зроблено простим олівцем рукою А. Кримського і адресовано власне Н. Полонській-Василенко для друкування. Слід зазначити, що проблемі копіювання рукописів своїх праць на друкарській машинці А. Кримський присвятив окреме подання до секретаріату 11-го відділення Академії наук. З огляду на поганий зір і для впорядкування рукописів для друку, в тому числі з тюркологічної тематики, написаних протягом декількох років, вчений просив секретаріат Академії наук про виділення коштів для оплати праці друкарки²⁴. Це було обумовлено також тим, що понад 10 років, з 1929 р. по 1939 р., А. Кримський номінально був академіком Української академії наук, однак в дійсності був позбавлений не лише можливості очолювати засновані ним структурні підрозділи та брати безпосередню участь у формуванні і здійсненні наукового керівництва в академії, а й належного матеріального забезпечення та можливості технічної допомоги у друкуванні своїх праць і був змушений шукати засоби для їх копіювання. В Інституті рукопису в декількох фондах і під декількома шифрами зберігаються машинописні тексти першої і другої частин “Історії хозар” та інших праць А. Кримського, які в тому числі друкувала Н. Полонська-Василенко²⁵. Ксерокопії цих машинописних варіантів були також виготовлені для О. Пріцака у 1989 р., і вони сьогодні зберігаються в його архівній колекції.

Ще одна деталь, пов’язана з рукописом “Історії хозар”, заслуговує на увагу дослідників. Зберігся аркуш цупкого паперу, що його О. Пріцак для захисту рукопису від нищення використав як титульну сторінку, яку підписав так: “А. Кримський. Історія хазарів. Глави: 3–12. (Машинопис). 1) NB. Рукопись пока осталась у мене”.

Окрім рукописів “Історії хозар” А. Кримського в архіві О. Пріцака зберігаються машинописні тексти кількох інших праць вченого з його рукописними правками. Серед них машинопис статті, на титульній сторінці якої подано докладну назву – “Описание персидской (бухарской) рукописи, космо-графии «Эджаиб эт-тебеат», составленной ок. 1702 г. в Бельхе и находящейся в личной библиотеке акад. А. Е. Крымского”²⁶. Документ являє собою зшиток аркушів формату А5, обсягом 42 сторінки, з нумерацією сторінок у правому верхньому куті. Весь текст надрукований на одній сторінці аркуша. Примітки латинським шрифтом надруковані на іншій машинці. Текст містить виправлення або написання окремих букв у власних назвах та

²² Пріцак О. Про Агатангела Кримського. – С. 26.

²³ На перших або титульних сторінках машинописних текстів інших праць А. Кримського, що зберігаються в архіві О. Пріцака, написано великі літери А, В, С, що і є позначенням трьох копій того чи іншого документа.

²⁴ НБУВ.ІР. – Ф. І. – № 26674. – Арк. 1–8.

²⁵ Там само. – Ф. І. – № 25497; № 25500; Ф. XXXVI. – № 19, 65.

²⁶ НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1753.

термінах, а також незначні виправлення і вставки окремих слів у тексті та примітках чорним чорнилом або олівцем рукою А. Кримського. Посилання та примітки наскрізні. Останній абзац тексту пояснює історію рукопису, а також вказує дату написання статті А. Кримським: “Приобретена рукопись в Самарканде, осенью 1920 г., значит в самый разгар гражданской войны. Продавец сообщил, что еще перед революцией рассматривал эту рукопись проф. Н. И. Веселовский и хотел купить, но тогдашний владелец рукописи запросил за нее несуразно дорогую цену, так что купля не состоялась. А. Крымский. 10/II 1937. Киев”. Цікавим є той факт, що стаття у 1937 р. написана російською мовою. Після повернення А. Кримського в Україну 1918 р. більшість статей вчений писав українською мовою, оскільки в першу чергу вони були розраховані на друкування в українських виданнях. Однак у 1930-х роках праці А. Кримського в Україні не публікувалися, і, можливо, цю статтю А. Кримський сподівався надрукувати у московських або ленинградських виданнях.

Слід також зазначити, що це єдиний документ з матеріалів А. Кримського, на титульній сторінці якого О. Пріцак зробив напис: “Омелян Пріцак. Київ, 1941”. Дослідження не лише архівної колекції, але й бібліотечного фонду О. Пріцака показує, що вчений з юнацьких років і впродовж усього життя робив такий напис на титульній сторінці кожного придбаного ним особисто, отриманого чи подарованого йому друкованого і машинописного матеріалу під час безпосередньої зустрічі з дарувальником, позначаючи тим самим сам факт, місце, час і обставини набуття цінного для нього документа. Оскільки перелік переданих Н. Полонською-Василенко матеріалів А. Кримського не був складений, то можна припустити, що саме вищевказаної статті не було серед документів, що потрапили до О. Пріцака. Очевидно, О. Пріцак у пошуках свого вчителя в окупованому Києві заходив на квартиру А. Кримського на вул. Малопадвальной, 3, кв. 5, а також звертався по допомогу до їхніх спільних знайомих з передвоєнного часу, що залишилися в місті. Відомо, що в цей час О. Пріцак спілкувався з О. Оглоблиним, який написав йому рекомендаційного листа для зустрічі з Н. Полонською-Василенко; він також декілька разів зустрічався із сестрою А. Кримського Марією Кримською²⁷. Враховуючи, що А. Кримський був поспіхом вивезений НКВС із Звенигородки і до Києва вже не потрапив, можливості упорядкувати свою бібліотеку і рукописи у київському помешканні вчений не мав. Частково бібліотеку і наукову спадщину А. Кримського було конфісковано співробітниками НКВС. Частина матеріалів А. Кримського залишилася в Академії наук²⁸, і після захоплення Києва німецька влада зобов’язала співробітників їх описати. Про це свідчить документ під назвою “Копія каталогу бібліотеки проф. А. Кримського”, що зберігається в ІР НБУВ, складений німецькою мовою з перекладом на німецьку мову всіх україномовних і російськомовних назв книг і рукописів, згрупованих за трьома розділами:

²⁷ *Пріцак О.* Наталія Полонська-Василенко: Жмут спогадів. – С. 5.

²⁸ Н. Полонська-Василенко писала, що за дорученням А. Кримського вона передала значну кількість його ненадрукованих праць бібліотеці Академії наук. Див.: *Н. Д. [Полонська-Василенко Н.]. Агатангел Кримський. – С. 128.*

орієнталістична література, українська література і рукописи²⁹. Отже, можливо, саме під час пошуків А. Кримського у Києві вищевказана стаття і потрапила до О. Пріцака. В Інституті рукопису також зберігається машинописна копія цієї статті, на титульній сторінці якої рукою А. Кримського написано “Копія С”³⁰.

Цінним для дослідників у декількох аспектах є машинописний текст праці А. Кримського “Новоарабське письменство” обсягом 97 аркушів у вигляді трьох зшитків³¹. По-перше, цей текст визначений А. Кримським як копія “А”. По-друге, текст має значну кількість авторських рукописних вставок, що робилися не одночасно, оскільки написані наскрізно фіолетовим чорнилом і простим олівцем. По-третє, всі сторінки тексту надруковані на звороті аркушів, тексти яких є копіями двох типів документів: машинописного списку українських народних казок і 32-х машинописних привітань з нагоди 70-ліття від дня народження і 50-ліття наукової діяльності академіка Д. Багалія, що святкувалося у 1927 р. Варто зазначити, що серед численних привітань містяться і привітання професорів В. Бартольда, М. Слабченка, Н. Веретенникова, В. Левитського, П. Тутковського, В. Пархоменка, і привітання трудових колективів, редакцій, шкіл, архівів, а також Товариства письменників і журналістів у Львові, Кембриджського університету, Баварської академії наук, Віденської академії наук, українських професорів з Праги та ін. Ці документи мають важливе значення для вивчення історії української науки 1920-х – 1930-х років з погляду представлених у привітаннях персоналій і інституцій, що їх надіслали, а також ще існуючої з середини 1920-х років можливості спілкування між вченими СРСР та інших держав тощо.

Машинописний текст під назвою “Відродження й золота доба перської літератури. (IX–XI вв.)”³² обсягом 86 аркушів є розділом однієї з ненадрукованих праць А. Кримського, присвяченої одній з улюблених тем вченого – історії перського письменства. Шість окремих машинописних аркушів під такою ж назвою мають примітку А. Кримського, що ці сторінки можна викинути. В архіві О. Пріцака зберігається також неідентифікований машинописний уривок праці з пронумерованими сторінками 187–204, написаний українською мовою і з автографом А. Кримського³³.

Серед рукописів А. Кримського в архіві О. Пріцака зберігаються два відгуки вченого на праці інших науковців³⁴. Відгук на кандидатську дисертацію Бойко М. Ф. “Мова Лесі Українки в «Лісовій пісні»” – це машинописний текст обсягом 6 аркушів з незначними правками і підписом А. Кримського,

²⁹ НБУВ.ІР. – Ф. VIII. – № 3587. – 50 арк.

³⁰ Там само. – Ф. XXXVI. – № 19.

³¹ НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1752.

³² Там само. – Спр. 1750.

³³ Там само. – Спр. 1754.

³⁴ Для порівняння в Інституті рукопису НБУ ім. В. Вернадського зберігається один відгук А. Кримського, а саме на три статті доктора філософії, доцента Львівського університету Євгена Завалинського “Польща в хроніках 15–16 ст.” (Стрий, 1938), “Зібрання турецьких документів в бібліотеці Чарторийських в Кракові” (Львів, 1939), “Важливість турецьких джерел для історії України”. Див.: НБУВ.ІР. – Ф. I. – № 22415.

датований 3 березня 1941 р.³⁵. Другий відгук або дослівно “Відзив академіка А. Е. Кримського про розвідку проф. Іларіона Свенціцького «Основи староруської дипломатики»” є рукописом на 4 аркуші з підписом А. Кримського, підготовленим до друкування на друкарській машинці, про що зазначено на його 1-й сторінці³⁶. В документі відсутня дата його написання, однак з огляду на автора, першого і багатолітнього директора заснованого митрополитом Андреем Шептицьким Національного музею у Львові, завідувача кафедри слов'янської філології Львівського університету І. Свенціцького, а також рік видання самої праці – 1941, рецензія могла бути написана в 1940–1941 рр., коли радянська влада декілька разів відряджала А. Кримського до Львова як одного з видатних представників Української академії наук для участі в зустрічах із західноукраїнською інтелігенцією. Слід зазначити, що три збережені відгуки А. Кримського – два вищевказані відгуки, а також відгук на праці Є. Завалинського – з ІР НБУВ, – були написані вченим саме в 1940–1941 рр., тобто в той час, коли після більш як десятирічного ігнорування академіка радянська влада звернулася до його наукового авторитету і дозволила йому брати активну участь у науковому житті.

Б) З особистих документів А. Кримського в архіві О. Пріцака зберігаються два оригінальні документи, що також належать до останнього періоду життя вченого³⁷. Це посвідчення Академії наук УРСР, видане А. Кримському 21 травня 1939 р., що має фотографію вченого і його власноручний підпис, та членський квиток професійної спілки працівників вищої школи і наукових установ № 486487, виданий вченому 5 березня 1941 р., що містить важливу інформацію біографічного характеру, а також інформацію щодо особливостей функціонування і обліку у профспілках в радянській державі того часу.

В) Епістолярна спадщина А. Кримського в архівній колекції О. Пріцака представлена двома листами до вченого, один з яких має офіційний характер, другий – від приватної особи³⁸. Перший лист є важливим і для вивчення наукової біографії вченого останніх років життя, і для дослідження кадрової ситуації у сходознавчій науці в Україні на початку 1940-х років. Ректорат Дніпропетровського державного університету 26 березня 1941 р. звернувся до А. Кримського з проханням у поточному навчальному році прочитати спеціальний курс лекцій з історії арабів та ісламу в обсязі 40 годин протягом двох тижнів. Інший лист, від приватної особи з Баку, був адресований Українській академії наук від 29 червня 1938 р. з пропозицією подарувати стародрук XVIII ст., і оскільки зміст листа торкався сходознавчої тематики, а саме караїмської культури, його передали А. Кримському, що і зазначено олівцем на його 1-й сторінці.

Г) Колекція фотографій А. Кримського в архіві О. Пріцака є цікавою з точки зору її хронологічних характеристик, а також автографів А. Кримського на частині фотографій³⁹. Вона включає 10 світлин, з яких 6 є індивідуальними

³⁵ НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1761.

³⁶ Там само. – Спр. 1762.

³⁷ Там само. – Спр. 1771–1772.

³⁸ Там само. – Спр. 1775–1776.

³⁹ Там само. – Спр. 1777–1780.

фотографіями А. Кримського різного віку, починаючи від часу навчання вченого в колегії Павла Галагана і закінчуючи останніми роками життя. На одній фотографії А. Кримський сфотографований разом з прийомним сином Миколою в садку родинного будинку у Звенигородці приблизно в 1939 р., оскільки зображення вченого ідентичне фотографії на посвідченні, виданому Академією наук УРСР у 1939 р. На трьох фотографіях зафіксовано роботу Всесоюзного з'їзду арабістів у Ленінграді, що проходив 19–23 жовтня 1937 р. На звороті кожної з фотографій вченим вказані, окрім дати події, також імена всіх зображених осіб, серед яких поряд з А. Кримським сфотографовані видатні сходознавці – А. Шмідт (1871–1939), Г. Крачковський (1883–1951), В. Струве (1889–1965), А. Якубовський (1886–1953), Т. Кезма (1882–1952) та ін. На цьому з'їзді А. Кримський виступив з доповіддю на тему “Соціально-економічні причини занепаду класичної арабської літератури”, про що вчений вказав у своєму звіті про роботу за 1936 р., а також у плані роботи на 1937 р., які зберігаються в ІР НБУВ⁴⁰.

Г) Група праць інших авторів включає два взаємопов'язані документи: 1. “Подорож патріарха Макарія (Київський список твору Павла Халебського)”, рукопис арабською мовою обсягом 111 аркушів, на першій сторінці якого рукою А. Кримського кирилицею написано назву твору прописними буквами та ім'я вченого – друкованими буквами⁴¹. 2. Переклад рукопису “Подорож патріарха Макарія (Київський список твору Павла Халебського)”, який здійснив Т. Кезма⁴². Переклад був здійснений у Києві в 1921–1924 рр. і являє собою рукопис у вигляді трьох зшитків обсягом 124 аркуші. На титульній сторінці міститься пояснення до цього рукопису, написане Т. Кезмою: “Переводъ арабской рукописи, не имеющей заглавия, ни начала, ни конца, но, по сличению с «Путешествием патриарха Макария», оказавшейся вариацией этого «Путешествия». Во многих местах рукопись эта вполне тождественна съ «Путешествием (Переводъ Г. Муркоса. – Москва, 1898 г.); в некоторых немногим разнится отъ нее, въ третьих – она самостоятельна. Вообще говоря, это ни что иное, как сокращенный экземпляр «Путешествия». Перевод Тауфика Кезма с 53 страниц. Киев 1921 года”. На останій сторінці 3-го зшитку, тобто в кінці всього тексту перекладу, зазначено дату “26 лютого 1924 г.” та стоїть підпис Т. Кезми, що свідчить про період, протягом якого здійснювався переклад. Загальний обсяг тексту перекладу – 100 списаних аркушів зі зворотами.

В Інституті рукопису НБУ ім. В. Вернадського зберігається звіт А. Кримського про роботу Історично-філологічної кафедри і кабінету арабо-іранської філології⁴³, де вищевказаному перекладу і праці Т. Кезми відводиться декілька абзаців. Зокрема, в документі зазначено, що Т. Кезма переклав надзвичайно важливу для культурної і політичної історії України XVII ст. роботу з рукопису особливої редакції⁴⁴. Слід вказати, що арабський

⁴⁰ НБУВ.ІР. – Ф. І. – № 23539.

⁴¹ НаУКМА. Архів О. Прицака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1781.

⁴² Там само. – Спр. 1782.

⁴³ НБУВ.ІР. – Ф. X. – № 18678.

⁴⁴ Там само. – Арк. 4.

рукопис “Подорож патріарха Макарія” має на першій і останній сторінках тексту печатку книгозбірні кабінету арабо-іранської філології Української академії наук. Тобто цей рукопис є однією з 20 000 книг А. Кримського, які він збирав протягом декількох десятиліть і зміг у складний час громадянської війни в 1918 р. привезти з Москви до Києва. Всю свою унікальну бібліотеку вчений подарував Академії наук України, яка була потужною джерельною базою в першу чергу для сходознавчих досліджень в Україні⁴⁵. Крім того, А. Кримський мав ще бібліотеку в родинному будинку у Звенигородці та у київській квартирі, про що згадує і О. Пріцак⁴⁶. Частково уявлення про книжкові колекції А. Кримського дають списки та каталоги його бібліотек, виконані в різний час і за різних обставин⁴⁷. Рукопис “Подорож патріарха Макарія” з бібліотеки А. Кримського О. Пріцакові, можливо, передала разом з рукописами праць самого вченого Н. Полонська-Василенко. Залишаються також невстановленими обставини появи у О. Пріцака вищезгадуваних особистих документів і фотографій А. Кримського, оскільки у вказаних тут статтях О. Пріцак і Н. Полонська-Василенко згадували лише про рукописи вченого і ніде немає жодної інформації про інші документи. Можливо, для обох вчених у першу чергу йшлося про цінність саме неопублікованих рукописних і машинописних текстів А. Кримського, а інші документи розглядалися лише як додатки.

Фонд містить відбитки та вирізки праць визначного сходознавця-арабіста І. Крачковського 1920-х – 1930-х років⁴⁸, які належали А. Кримському й були, ймовірно, передані О. Пріцакові в грудні 1941 р. у Києві Н. Полонською-Василенко разом з іншими науковими та особистими документами вченого. Лише одна праця І. Крачковського має дарчий напис автора А. Кримському⁴⁹. Однак, враховуючи ряд фактів, а саме: всі праці І. Крачковського є відбитками або вирізками (а не ксерокопіями); обидва вчені підтримували тісні науково-творчі контакти і традиційно для науковців обмінювалися своїми публікаціями; О. Пріцак з 1943 р., перебуваючи в Німеччині і США, не міг придбати деінде 12 відбитків/вирізків із праць І. Крачковського, – можна стверджувати, що наукові матеріали останнього були у свій час власністю А. Кримського. До “колекції” А. Кримського можна додати ще один документ – журнальну вирізку з рецензією ще одного відомого сходознавця І. Веселовського, надруковану у 1889 р., яка має автограф А. Кримського⁵⁰.

Окрім оригінальних документів А. Кримського, в архівній колекції О. Пріцака зібрано ксерокопії рукописів, машинописних текстів і друкованих

⁴⁵ Бібліотечні колекції А. Кримського після його арешту, під час війни та в повоєнний час розформувалися, нищилися і переміщувалися між інституціями і приватними людьми. Про долю бібліотеки А. Кримського див.: *Онищенко О., Дубровіна Л.* Книжкові й архівні фонди БАН УРСР та академічних інститутів у 1944–1948 роках // *Студії з архівної справи та документознавства*. – К., 2002. – Т. 8. – С. 37–49.

⁴⁶ *Пріцак О.* Про Агатангела Кримського. – С. 26.

⁴⁷ НБУВ.ІР. – Ф. І. – № 26679; № 26759; Ф. VIII. – № 3587; Ф. XXXVI. – № 690.

⁴⁸ НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 2. – Спр. 703–715.

⁴⁹ Там само. – Спр. 704.

⁵⁰ Там само. – Спр. 368.

праць вченого. Про ксерокопії окремих розділів “Історії хозар”, рукописи і машинописи яких зберігаються в ІР НБУВ, мова йшла вище. Окрім них, в архіві знаходяться ксерокопії двох надрукованих статей А. Кримського, зокрема “Страницы из истории северного или кавказского Азербайджана (классической Албании)”⁵¹ і “Страницы из истории северного или кавказского Азербайджана (классической Албании). Шеки”⁵². Це дві праці вченого, що були надруковані в Ленінграді і в Москві протягом опального десятиріччя, відповідно 1934 р. і 1938 рр. У 1970-х роках ці дві роботи А. Кримського були перекладені на англійську мову тогочасною студенткою О. Пріцака в Гарвардському університеті Е.-М. Лучків-Субтельною, а сьогодні – відомим сходознавцем у Торонтському університеті. В архіві зберігаються два англійські переклади вищеназваних статей А. Кримського, а також англійський переклад його праці “Історія Туреччини та її письменства”, опублікованої у “Збірнику історико-філологічного відділу Української академії наук” (К., 1927. – Т. II. – Вип. 2. – С. 65–124)⁵³.

Окрему групу складають праці та розвідки про А. Кримського різних дослідників, серед яких статті у наукових збірниках і статті загальнопопулярного характеру в щоденній періодиці. До перших належать статті А. Дуна⁵⁴, Т. Груніна⁵⁵, О. Купчинського⁵⁶, В. Сарбея⁵⁷, І. Смілянської⁵⁸, І. Кураса⁵⁹ та ін., більшість з яких надіслано у свій час О. Пріцакові науковцями з СРСР, з якими він був у листовному контакті.

Очевидно, що постать А. Кримського в науковій спадщині О. Пріцака займає особливе місце. Розділ “Наукові і творчі матеріали” особового архіву

⁵¹ *Крымский А.* Страницы из истории северного или кавказского Азербайджана (Классической Албании) // С. Ф. Ольденбургу. К 50-летию научно-общественной деятельности. – Л., 1934. – С. 289–305.

⁵² *Його ж.* Страницы из истории северного или кавказского Азербайджана (Классической Албании): Шеки // Сборник в честь академика Н. Я. Марра. – М., 1938. – С. 369–384.

⁵³ *Kryms'kyu A. E.* Notes on the History of Northern, or Caucasian, Azerbaijan (the Albania of Classical Antiquity). – 15 p. + notes 13 p.; *idem.* Notes on the History of Northern, or Caucasian, Azerbaijan (the Albania of Classical Antiquity). Sheki. – 15 p. + notes 13 p.; *idem.* A History of Turkey and its Literature. – Cambridge, 1973. – Vol. II. – Part 2: The Literature of the 14th – 15th Centuries / Transl. by Maria Luczkiw. – 87 p. + notes 38 p.

⁵⁴ Агафангел Крымский – писатель и ученый // Вопросы литературы. – М., 1969. – № 5. – С. 202–205.

⁵⁵ *Грунін Т.* Агафангел Крымский: (До 100-річчя з дня народження) // Архіви України. – 1971. – № 1 (105). – С. 16–26.

⁵⁶ *Купчинський О.* Ранні твори А. Кримського і царська цензура // Там само. – С. 69–75.

⁵⁷ *Сарбей В.* Перший неодмінний секретар Української академії наук: (До 100-річчя з дня народження А. Ю. Кримського) // Вісник Академії наук УРСР. – К., 1971. – № 1. – С. 92–96.

⁵⁸ *Смілянська І.* Предисловие // *Крымский А. Е.* Письма из Ливана: 1896–1898. – М., 1975. – С. 6–22; Очерк востоковедной деятельности А. Е. Крымского // Там само. – С. 303–330.

⁵⁹ *Курас І.* Великий учений-гуманіст: (До 130-річчя академіка А. Ю. Кримського) // Київська старовина. – 2001. – № 2. – С. 118–126.

О. Пріцака включає окрему групу документів, присвячених дослідженню праць А. Кримського, до наукової спадщини і постаті якого О. Пріцак звертався протягом майже півстоліття, – з 1950-х років до початку ХХІ ст. Це різні варіанти статей до наукових видань, тексти доповідей, промов, виписки з різних джерел і нотатки О. Пріцака, зокрема стаття “Yowár und Kaḅar Kawar. Mit einem Beitrag von Ahatanhel Kryms’kyj”⁶⁰, стаття “Про Агатангела Кримського у 120-ї роковини народження”⁶¹, передмова до книги Соломії Павличко “Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського”⁶² та ін.

Перша спроба аналізу матеріалів А. Кримського в особовому архіві О. Пріцака, здійснена в даній статті, дає змогу зробити такі висновки:

1. Матеріали А. Кримського в архіві О. Пріцака можна назвати особовим міні-фондом, оскільки вони включають 5 типів архівних документів, що є основними і визначальними при формуванні того чи іншого особового фонду і на основі яких розробляється схема систематизації кожного архівного фонду, а саме: науково-творчі матеріали (рукописи монографій і статей, рецензії), особисті документи (посвідчення, квиток), листи, фотографії, матеріали інших осіб. За видом створення переважна більшість матеріалів А. Кримського є оригіналами, які в цілому складають 68 одиниць оригінальних документів.

2. Особовий архів О. Пріцака як структурна одиниця Наукового архіву Національного університету “Києво-Могилянська академія” є другим після Інституту рукопису НБУ ім. В. Вернадського місцем зберігання документів А. Кримського в Україні за змістовною цінністю та кількістю одиниць зберігання. З огляду на обставини появи матеріалів А. Кримського у О. Пріцака їхня загальна кількість у порівнянні з ІР НБУВ є, зрозуміло, значно меншою. В той же час в архіві О. Пріцака зберігаються 9 рукописних і машинописних текстів наукових праць А. Кримського, які відсутні у фондах ІР НБУВ.

3. Всі без винятку матеріали А. Кримського в архіві О. Пріцака мають надзвичайну наукову, джерельну історичну, пізнавальну і культурологічну цінність, оскільки з огляду на їхню оригінальність і одиничність примірників вони є унікальними документами для дослідження біографії і наукової спадщини вченого, а також історії сходознавчої науки в цілому.

4. Завдання написання повної документальної біографії та підготовка і видання повного зібрання творів та епістолярної спадщини А. Кримського, що, за визначенням О. Пріцака, є обов’язком НАН України⁶³, неможливо виконати без залучення, дослідження й опрацювання матеріалів, які зберігаються в особовому архіві Омеляна Пріцака.

⁶⁰ *Pritsak O.* Yowár und Kaḅar Kawar. Mit einem Beitrag von Ahatanhel Kryms’kyj // *Ural-Altäische Jahrbücher.* – Hamburg, 1965. – Bd. 36. – H. 3–4. – S. 378–393.

⁶¹ *Пріцак О.* Про Агатангела Кримського. – С. 10–27.

⁶² *Його ж.* Передмова // *Павличко С.* Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського. – К., 2000. – С. 5–10.

⁶³ *Його ж.* У 120 роковини народження Агатангела Кримського: Доповідь на урочистій сесії Президії Академії наук України з нагоди 120-річчя від дня народження А. Кримського (15 лютого 1991 р.) (НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 435. – Арк. 40).

Таїса Сидорчук (Київ). **Матеріали Агатангела Кримського в архіві Омеляна Прицака.**

Стаття покликана дати загальний огляд матеріалів А. Кримського, які зберігаються в архівній колекції О. Прицака, що є структурною складовою Наукового архіву Національного університету “Кієво-Могилянська академія”. Автор аналізує зміст та склад документів А. Кримського з архівної колекції О. Прицака на основі вивчення фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, де зберігається основний масив наукових і особистих документів вченого в Україні.

Ключові слова: А. Кримський, архівний документ, архівний фонд, рукопис, оригінал.

Таїса Сидорчук (Київ). **Материалы Агатангела Крымского в архиве Омеляна Прицака.**

Статья призвана дать общее обозрение материалов А. Крымского, хранящихся в архивной коллекции О. Прицака, которая является структурной составляющей Научного архива Национального университета “Киево-Могилянская академия”. Автор анализирует содержание и состав документов А. Крымского из архивной коллекции О. Прицака на основе изучения фондов Института рукописей Национальной библиотеки Украины им. В. Вернадского, где хранится основной массив научных и личных документов ученого в Украине.

Ключевые слова: А. Крымский, архивный документ, архивный фонд, рукопись, оригинал.

Taisa Sydorchuk (Kyiv). **The Documents of Ahatanhel Krymsky in the Archive of Omelian Pritsak.**

The study is devoted to the general overview of the personal documents of Ahatanhel Krymsky. These documents are preserved in the archival collection of Omelian Pritsak as an essential part of the research archive of the National University “Kyiv-Mohyla Academy”. The author investigates the content and structure of Krymsky’s documents in conjunction with materials obtained from the collections at the Institute of Manuscripts of the Volodymyr Vernadsky National Library of Ukraine. The latter preserves the main part of the Krymsky’s research and personal documents in Ukraine.

Key words: Ahatanhel Krymsky, archival document, archival fond, manuscript, original.